

2875

АЗƏРБАЙҶАН ССР МƏДƏНИЈƏТ НАЗИРЛИЈИ

М. Ф. АХУНДОВ адына АЗƏРБАЙҶАН ДƏВЛƏТ КИТАБХАНАСЫ

НƏРИМАН НƏРИМАНОВ

БАКЫ—1990

АЗƏРБАЙҘАН ССР МƏДƏНИЈƏТ НАЗИРЛИЈИ

М.Ф.АХУНДОВ адына АЗƏРБАЙҘАН РЕСПУБЛИКА ДƏВЛƏТ
КИТАБХАНАСЫ

Елми-методик китабханашунаслыг шə"бəси

918146
H55

НƏРИМАН НƏРИМАНОВ.

/ Анадан олмасынын 120 иллији
мунасибəтиле/

Методик тəвсијələr

224256

M. F. Axundov adına
Azərbaycan Dövlət
Kitabxanası

БАКИ- 1990.

Тәртіб едәни: О.Рустомов.

Редактору: М.Нәсәнов.

Нәриман Нәриманов: Методик төвсијәләр /М.Ф.Ахундов адына
Азәрбајҗан Дәвләт китабханасы.- В.,1990. -17с.

Методик төвсијәләр республиканын кутләви китабханаларын-
да Н.Нәриманов җарадычылыгынын төблигине көмәк мәрсәдилә
тәртіб олунушдур.

Нәриман Нәримановун һәјаты вә фәалијҗәти Азәрбајҗан тарихи-
нин вә ичтимаи-әдәби фикринин јени дирчәлиә дөврүнә тәсадуф ет-
мишдир.Халг ичәрисиндән чыхмыш, бүтүн һәјаты боју гениш вә чох-
чәһәтли ичтимаи,әдәби вә сијаси фәалијҗәти илә халгын азадлыгы
вә сәадәти уврунда мубаризә апармыш Нәриман Нәриманов Азәрбајҗан
маарифчи-реалист вә ингилаби демократик әдәбијҗатын инкишафында,
онун јени мутәрәрги кәјҗијҗәтләрлә зәнкинләшдириләсиндә мустәсна
рол ојнамышдыр. О, мурәккәб ичтимаи-сијаси мубаризәләр аламиндә
бир фикир баһадырәтәк јүксәлимиш, муәллимликдән марксист-ленинчи
ингилабчы вә дәвләт хадими сәвијҗәсинәдәк галхмыш, Шәргдә марксизм-
ленинизм идејаларынын аловлу төблиғәтчысы кими танынышдыр. О,
әнсиклопедик билијә малик бөјүк јазычы вә ингилабчы иди. Илк төһ-
силә башладыры күндән өмрүнүн ахырына гәдәр китабдан, муталиәдән
ајрылмамышды, инсана мәхсус ән бөјүк мә"нәви зөвгү, мә"нәви ләз-
зәти китабдан алаң бу өлимәз сәнәткәрүн һәјаты ејни заманда әмәли
фәалијҗәтлә, арасыкәсилмәз фәјдалы иш вә әмәклә бағлы олмушдур.

Нәриман Нәримановун һәјат јолуна нәзәр салдыгда кезүмүз
гаршысында нәһәјәтсиз бир фәалијҗәт, җарадычылыг мејданы ачылыр.
О нәләр етмәмишдир: ели, маариф,әдәбијҗат, театр,мәктәб, сәһијҗә
вә с.илә мәшәул олмушдур. Онун кениш ели,әдәби-сијаси, ичтимаи,
ингилаби фәалијҗәтинин мигјасыны тәсәввүрә гәтирдикдә инсаны һәј-
рәт бүрүјүр.Тәәччүб галырсан ки, чәми 55 ил өмүр етмиш бу адам
бу гәдәр өлчүсүз ишләри нечә јеринә јетирә билмиш, нечә бөјүк иш
вә фәалијҗәт мәдәнијҗәтинә, әгли вә әмәли әмәк интизамына малик
олмушдур.

Гәјд етмәк ләзымдыр ки, Азәрбајҗан әдәбијҗатында Н.Нәриманов
мутәфәккир јазычы вә материалист философ М.Ф.Ахундовун јаратдыгы
әдәби мәктәбин классик ән"әнәләринин гүдрәтли давамчысы олмушдур.
О,бир муәллим, әдәбијҗатымызда тарихи фәачи жанрынын баниси,
насир,һәким, журналист,публисист вә театр хадими кими милли мә-
дәнијҗәтимизин инкишафына сәмәрәли тә"сир кәстәрмишдир.

ФАКТЛАР ВӘ РОҒОМЛАР.

1870,2/14/ апрел- Нәриман Нәчәф оғлу Нәриманов Тифлиسدә анадан
олмушдур.

1882 /пајыанн аввәли/ - Горки шәһәриндә Зағфарғазия семинарија-
сынын һазырлыг мәктәбинә дахил олур.

- 1890, август - Тифлис губернијасынын Борчалы гезасындакы Гызыл-
Һачылы кэндиндә мұәллим ишләмәк үчүн тә"жинат алып. һәлә
семинаријада башладыры "Наданлыг" драмыны илин ахырында
битирир.
- 1891, октјабр - Бақыја көчүр.
- 1892- Гоголун "Мүфәттишһи Азербәјчан дилинә тәрчүмә едир.
- 1894, август- Бақыда Шәргин илк кутләви китабхана-гирәәтханасыны
ачыр. Нәримановун "Дилин бәласы вә ја Шамдан бәј" комеди-
јасы нәшр едилер.
- 1896- "Баһадыр вә Сона" романынын биринчи һиссәсини гуртарыр.
Әсәр ермәни дилинә тәрчүмә едилер вә Тифлисдә чыхан "Мурү"
/ "Чәкич" / журналында чап олунар.
- 1899- "Түрк-Азербәјчан дилинин мүхтәсәр сәрф-нәһви", "Самоучитель
русского языка для мусульман", "Самоучитель татарского
языка для русских" китабларыны јазыр вә нәшр етдирир.
"Надир шаһ" тарихи фәһиәси китаб шәклиндә бурахылыр.
- 1900- "Баһадыр вә Сона" романыны битирир.
- 1902, август- Одессада Новороссијск университетинин тибб факултә-
синә дахил олур.
- 1903-1905- Тәләбә-ингилаби һәрәкатында фәал иштирак едир. Топ-
ланышлары, тә"тил вә нумајишләрә башчылыг едир, тәләбәләр
вә лиман фәһләләри гаршысында чыхыш едир.
- 1905, јазы- Русија Сосиал-Демократ Фәһлә партијасына /Бақынын
"Һүммәт" болшевик групуна/ дахил олур.
- 1906, март- Нәриманов Бақыда "Ничат" мвариф чәмијјәти сәдринин
муавини сечилир.
- 1907-1908- "Надир шаһ" Волгабојунун, Орта Асијанын, Загафгази-
янын театрларында тамашаја гојулур.
- 1908, октјабр- Новороссијск университетини битирир, һәким диплому
алыр. Бақыда вә Тифлисдә һәким ишләјир.
- 1909, март - һәбс олунар вә Тифлисдәки Метех галасына салынар.
август- һәштәрхана сүрәүнә кәндәрилир.
- 1912, мај- Нәриманов һәштәрханда "Халг мәктәбләри" чәмијјәти
шурасынын сәдри сечилир.

- 1914, мај - Гарәшәһрдәки мүвәггәти муәличәханада һәким јери
алыр.
- 1917, март- Нәриманов Мүвәггәти комитәнин сәдри вә "Һүммәт"
гәзетинин редактору, болшевикләрин Бақы рәһбәрлијинин
үзвүдүр.
апрел- Гафгаз мүсәлманларынын гурултајында милләтчилик
идеологлары, "Мусават" партијасынын лидерләри әлејһинә
чыхыш едир.
Јаз-пајыз - Нәриманов һәр күн нефт сәнајесинин вә завод-
ларынын фәһләләри илә кәрушүр. "Рус ингилабы вә онун тәд-
ричлә тәрәггиси", "Сијаси партијалар вә онларын програмла-
ры", "Рус ингилабына бизим бахышымыз", "Рус ингилабы вә
онун Ирана тә"сири" мөвзуларында муһазирәләр охујур, мә"
рузәләр едир.
- 1918, март - Бақы, Ингилабы Мудәфиә Комитәсинин һеј"әтинә дахил
олур.
апрел- Нәриманов Бақы Коммунасынын халг комиссары тәсдиг
едилер.
- 1919, март- Нәриманов "Һүммәтин" бүросуна сечилир.
ијул- Нәриманов РК/б/П МК-нын чарырышы илә Москваја кәлир.
Јаз- Нәримановун Ленинлә илк кәрушү, Гафгазын ән кәскин
проблемләри, Шәргдә сијасәт һаггында әтрафлы сөһбәт, Нә-
риманов Халг Харичи Ишләр Комиссарлығы-мүсәлман Јахын
Шәрги шө"бәсинин мүдири тә"јин едилер. Сонралар һәм дә
Халг комиссарынын милләтләр үзрә муавини олур.
Декабр- Ленин мәс"ул коммунист ишчиләринин, мүсәлман Јахын
Шәрги халглары нумајәндәләринин 25 декабр тарихли ичласынын
протоколуну вә орада Нәримановун бәјәнилимш мә"рузәсини
охујур.
- 1920, јанвар- РК/б/П Мәркәзи Комитәси Шимали Гафгазда Совет
һәкимийјәтинин бәрпа едилмәси үзрә бүрөнүн тәркибинә дахил олур.
Март- Ленинин иштиракы илә РК/б/П МК-нын Сијаси Бүросу
Нәримановун Гафгаза јола дүшмәси һаггында онун өз хәһи-
пинә вә 11-чи Гызыл Орду һәрби-Ингилаб Шурасынын бина-
күзәрлығына разылыг верир.

Нариманов жола душмәздән әввәл Владимир Илич ону гәбул едир. Бақыда вә Азәрбајҗанда вәзижәт һаггында, Загафгазијанын милли һөкүмәтләри бәрәсіндә Совет Русиясынын тактикасы һаггында бир саат сөһбәт едир.

Апрәл - Нариманов РК/б/П МК Гафгаз бүросунун үзвүдүр. Азәрбајҗан ингилаб комитәсинин сәдри, сонра исә Азәрбајҗан ССР Халг Комиссарлары Советинин илк сәдри сечилир.

Сәнтјабр- Бақыда Шәрг халгларынын I гурултајы ачылыр.

Декабр - Нариман Нариманов Уш Умурусия Советләр гурултајынын нумажәндәсидир.

1921, мај -Нариманов Загафгазија Совет республикаларынын бирләшмәси һаггында Ленине мәктуб јазыр.

Октјабр-РК/б/П МК Сияси бүросунун Азәрбајҗан вә онунла һәмсәрһәд Әлан өлкәләр бәрәсіндә сijasәти мүәјҗәләшдирмәк үчүн чаррылан ичласда иштирак едир.

1922 -апрел, мај-Нариманов Кенуја конфрансынын иштиракчысыдыр. декабр- ССРИ-нин I Советләр гурултајында ММК-ин сәдрләриндән бири сечилир.

1923, апрел - Н.Нариманов партијанын XII гурултајында РК/б/П МК үзвүлүҗүнә намизәд сечилир.

ијул- Нариманов ССРИ ММК сессиясында /биринчи чаргыш/ сәдрлик едир. Сессия ССРИ-нин Конституциясыны тәсдиг едир, В.И. Ленин башда олмагла илк Иттифаг һөкүмәтини јарадыр.

1924, январь-РК/б/П МК пленумунда Нариманов ССРИ Советләр гурултајына рәһбәрлик едән комиссиянын тәркибинә сечилир. II Советләр гурултајында В.И. Ленинин хатирәсинә һәср олунмуш мәтәм ичласында чыкыш едир.

1924, мај-партијанын XIII гурултајында Нариманов РК/б/П МК үзвүлүҗүнә намизәд сечилир.

1924-Егтүн ил бәјү чәтин дөвләт иши илә јанашы, Нариманов ССРИ ММК јанындакы Шәргшунаслыг Институтунда вә Шәрг зәһ-мәткешләринин коммунист университетиндә муһазирәләр оху-јур, "Праеда"да, "Известија"да әмәкдашылыг едир, өзүнүн Владимир Илич һаггындакы "Ленин вә мүсәлман Шәрги",

"Мүсәлманларын нәзәриндә Ленин мисли олмајан бир симадыр", "Ленин вә Шәрг", "Бир ил Ленинсия" әсәрләрини чапа һазыр-лајыр. Елә һөмин дөврдә "Елми коммунизми душымәк үчүн јол", "Милли мәсәлә" елми-тәдгигат әсәрләрини јазыр.

1925, феврал- Әлкә Нариман Наримановун ичтимаи-сияси вә елми-әдәби фаалијәтинин 30 иллик јубилејини гејд едир. Јубилеј-дә ики бәјүк ғырмызы парчанын үзәриндә Русия Федерациясы-ндакы 22 мухтар республиканын вә вилајәтин эһалиси адындан ашағыдакы тәбрик сөзләри јазылыб: "Сиз күтләләрин шүуруну думанландыран милләтчилијә гаршы амансыз мубаризә апар-мысыныз, Сиз Бақы милјончуларынын, бир овуч хан вә бәјин синфи мәнәфәјини Ислам вә Милләт шүарлары илә горумара чалышан милләтчи буржуазиянын јаланчылығыны вә хәјанәт-карлығыны јорулмадан ифша етмисиниз...

26 Бақы комиссарынын фачиәси куну јалныз тәсәдүф нәтијәсиндә онларын арасында олмамсыныз; Сонра Сиз чәтин мубаризәни давам етдирмисиниз, Русия Коммунист-Партијасы милли принцип-ләринин һәјәтә кәчирилмәси - РСЭСР милли мухтар республика-ларынын вә вилајәтләринин јарадылмасы үзәриндә сә"јлә ча-лышымысыныз... Шәрг халгларынын зәһмәткеш күтләләри арасында мәшһур олмағыныз Сизи Иттифагда ән шәрәфли вәзифәләрдән биринә, ССРИ ММК сәдри вәзифәсинә ирәли чыкышдыр... Сизин адыныз ССРИ-нин шәрг учгарларынын вә Јахын Шәргдәки харичи өлкәләрин кениш зәһмәткеш күтләләри үчүн ингилаб бәјрәндир, онларын шүурунда Ленинин адындан сонра бу ад кәлир."

1925, 19 март - Нариман Нариманов үрәк хәстәлијиндән нәфәт едир, мартын 23-дә Ғызыл мөјдәндә дөфн едилир.

1972, 7 ијун-Бақыда Нариман Наримановун әбидәси ачылыр.

1977, 10 декабр - Ленинин вәтәниндә - Улјановскда Наримановун әбидәси ачылыр.

ЖАРАДЫЧЫЛЫҒЫ.

Н.Нәримановун эдэби ирси ээнкиндир. Кечэн эсрин ахырларын-дан онун дөври мэтбуатда драм вә нәср эсәрләри, күлли мигдар-да фелјетонлары, эдэби-тәнгиди, елми-публисист мөгаләләри, ејни заманда марксизм-ленинизм нәзәријјәсинә вә тәбабәтә даир гиј-мәтли эсәрләри чап едилмишдир. Бүтүн бунлар кениш зәһмәткеш күтләләринин мә"нәви аламинә вә мәфкурәви инкишафына әһәмиј-јәтли тә"сир көстәрмиш, онлары буржуа-мүлкәдәр чәмијјәтинә, мүртәчә адәт вә вәрдишләрә, фанатизмә, мөвһумата гаршы мүбаризәјә сөвг етмишдир.

М.Ф.Ахундов эдэби-мәктәбинин нумажәндәләри- Н.Вәзиров, Ә.Һагвердијев, Н.Нәриманов, Р.Әфәндијев кими јазычылар классик эдәбијјәтин ән көзәл ән"әнәләрини јени тарихи шәраитдә давам вә инкишаф етдир, заманын тәләбләри руһунда дәрин мәзмунлу бәди эсәрләр јарадырдылар. Онлар ичтимаи дәрдләри кениш халг күтләләринә ачыб көстәрмәјә чалышырдылар. Бу мәгсәдлә јаздылары сәһнә эсәрләрини чәтинликлә дә олса тамашаја гојур, зәһмәткеш күтләләри мадди вә мә"нәви сыхынты ичәрисиндә, эсәрәтдә сахлајан феодал чәмијјәтинин гәјдә-ғанунларына, әталәтә, һәр чүр керилијә гаршы мүбаризә апарырдылар.

Театры кениш халг күтләләри илә сых әлағә сахламаг үчүн әсас вәситә һесаб едән Нәриманов өз үрәк сөзләрини, фикирләрини кениш халг күтләләринә чатдырмаг нијјәти илә "Наданлыг", "Шамдан бәј", "Надир шаһ" пјесләрини гәләмә алмышдыр.

"Наданлыг" /1894/ комедијасы Нәримановун илк гәләм тәчрүбә-сидир. Әсәрин әсас идејасы феодал һәјәтанын көһнә адәт-ән"әнәлә-ринә, чәһаләт вә наданлыға гаршы мүбаризәдир. Мәдәни керилијин, савадсызлыгын, халгын инкишафы јолунда бухова чеврилдијини, онун көз ачмасына имкан вермәдијини көрән јазычы наданлығы мусәлман аламинин ән бөјүк ичтимаи бәласы һесаб етмиш вә илк зәрбәни дә бурадан вурмағы гәрәра алмышдыр.

"Наданлыг" комедијасында јазычы өз шәхси мәнәфјини үмү-мин хејринә гурбан верән Мәһәммәдара вә Өмәр кими маарифпәрвәр

зијәлилары зүлмәт сәлтәнәтинә гаршы гојур.

Пул, вар-дөвләт һәрислијинин инсан мә"нәвијјәти на мәнфи тә"сири дөврүн бабагчыл адамлары кими кәч драматургун да нә-зәриндән јазынмыр. О "Дилин бәласы, јахуд Шамдан бәј" комедија-сында үфунәтли буржуа чәмијјәтинин доғурдуғу фәләкәтләрә гаршы чыхыр, Шамдан бәј сурәтиндә дөврүн худдәсәнд, ловра, икихәлү "милләт достларыны" ифша едирди. Драматург бу әсәриндә илк дөфә олараг капитализм аламинин ијрәнч бәләларыннан хилас олмаг үчүн мүтәрәгги гүввәләрин иттифағы идејасыны ирәли сүрүрдү. О дө-врәдә белә бир фикрин тәблир едилмәси чоғ әһәмијјәтли иди.

Н.Нәриманов Шамдан бәј симасында чәјрәтсиз зијәлиларын фырылдағларыны ифша етмәклә кифәјәтләнмирдир. О, мүасири олдуғу јазычылардан фәргли олараг фәләкәтти доғуран сәбәбләри бирлик вә һәмрә"јликлә арадан галдырмағын мүмкүнлүгүнү ирәли сүрүрдү.

Н.Нәриманов јалһыз өз дөрмә халгынын дејил, ихтијарларынын итирмиш бүтүн мәзлум халгларын ничат јолуну Ленинин мәрәмнама-синдә, коммунизмдә көрүрдү. Нәриманов өз заманәсинин бөјүк оғлу иди. Русијада, еләчә дә Зағағгазијада халг һәрәкәтанын күчлән-дијини мушаһидә едир, күтләләри ингилаби мүбаризәјә һазырламаг јолларыны дүшүнүрдү. Онун "Надир шаһ" тарихи фәчиәсиндә Шәрг десповизминә вә тахт-тач һакимијјәтинә гаршы чыхмасы бу чәһәтдән тәсадүғи дејил.

Н.Нәриманов "Надир шаһ"да тарихи һадисәни әсас көтүрәрәк, Надири бүтүн эиддијјәтләри илә вермәјә чалымышдыр. Тарихи фәчиәдә Надир амансыз гулдур, бөјүк сәркәрдә, тәдбирли дөвләт башчысы вә мүстәбид һөкүмдар кими верилмишдир. Надин фәчиәсинә сәбәб феодал ичтимаи мунасибәтләридир. Драматург әсас диггәтини На-дин шәхсијјәтинә, дахили аламинә вермәклә, онун фәчиәсинин маһијјәтини ачыш, бөләликлә феодал һакимијјәтинә гаршы нифрәт ојатмышдыр.

Надир шаһ образыны јарадаркән драматург нә тарихи һәгигәтин әсири олмуш, нә дә сәрбәстлија јол вермишдир. һакимијјәтә, тахт-тача гануни вәрисликлә дејил, һәрәкән мүбаризә- дөвләт чеврилиши нәтичәсиндә саһиб олан Надир шаһын әввәлки һакимләрдән фәргли чәһәти барај һәјәти на өз илә барабәр јәни идеја, јәни принцип

вә әгидә кәтирмәсидир. "Тарихи-Надир"ин идеја вә ислаһатлары әсәрдә јени бир мә"на вә вус"әт алмыш; дәвләт вә чәмијјәт һаг-гында Нәримановун өз манифестини е"лан едән вәситәјә чеврил-мишдир". Нәримановун Надир шаһ дәврүнә мурачиәт етмәсинә сәбәб дә бу иди. Надир шаһын һәјата кечирмәк истәдији демократик маһијјәтли идеја вә ислаһатлар драматургун јашадығы дәврдә мүнһүм мәсәләләр иди.

Нәриманов "Надир Шаһ"да тарихи инкишафын истигамәтини гә-тијјән тәһрик етмәмиш, тарихи һәгигәтләрдән мутәрәгги мејлләрә, мусасир һәјатын тәләбләринә ујрәјун, ичтимаи фикрин инкишафы үчүн фәјдалы олан чәһәтләри сечиб кәстәрмишдир. Мәһз бу нөгтеји-нәзәрдән академик Мәммәд Чәфәр јазыр ки, Н.Нәриманов "Надир шаһ" фәчиәси илә "Азәрбајчан драматургијасына Пушкин, Шекспир ән"әнәләрини, "Борис Годунов" услубуну кәтирмишдир".

"Надир Шаһ"да ХУП әср һадисәләри тәсвир олунса да, ХІХ әсрин ичтимаи руһу, әсәрәтдән сәбри түкәнмиш халғын гәзәб вә нифрәти, ојанма әләмәтләри өз ифадәсини тапмышдыр.

Нәриманов өз драм әсәрләри илә јанашы, рус јазычыларындан тәрчүмә етдији пјесләри дә тамашаја гојмушдур. 1892-чи илдә Гоголун "Мүфәттиш" комедијасыны, 1915-чи илдә Григори Кенин "Е"дам" пјесини Нәримановун доғма дилимизә чевирмәси бу әсәрләрдә ичтимаи һәјата, деспотизмә гаршы е"тираз мотивләринин олмасы илә бағлы иди.

"Мүфәттиш" комедијасы чар үсул-идарәсинә; капиталист вә мүлкәдар әләминә гаршы јөнәлдилмиш сижәси-ичтимаи памфлет иди. Бу әсәрин Азәрбајчан сәһнәсиндә тамашаја гојулмасы "ешидилмәммиш һадисә"кими гаршыланмышдыр.

Н.Нәримановун тәрчүмә етдији, истәрсә дә јаздығы пјесләр Азәрбајчан милли театрынын маарифчи-демократик мәзmunуна вә реалист услубуна рәвнәт кәтирмишди.

Кечән әсрин ахырларында театрын репертуарында өзүнә узун мүддәт мөһкәм јер тутуш "Наданлыг", "Шамдан бәј", "Надир шаһ" пјесләри тәкчә Зағафгазијада дејил, онун һүдудларындан хејли узағларда - Крымда, Волгабојунда, Орта Асија өлкәләриндә, Иранда тамашаја гојулмуш, бир сыра көркәмли Азәрбајчан, рус вә татар актјорлары үчүн әсјл тәчрүбә мәктәби олмушдур.

Н.Нәримановун нәср сәһәсиндә јарадычылығы да сәмәрәли ол-мушдур. "Баһадыр вә Сона" романы, "Пир" повести, "Бир кәндин сәркүзәшти" һекајәси вәтәнин мәдәни јүксәлиши, ичтимаи фикрин инкишафы јолунда онун апардығы мубаризә барәдә ајдын тәсәввүр јарадыр.

"Баһадыр вә Сона" /1896-1913/ романында јазычы халғлар достлуғу идејаларыны өн плана чәкмиш, әдәбијјатымызын тарихиндә өз идеја; мәзmun вә форма јенилији илә парлаг сәһифә ачан бир әсәр јаратмышдыр. Бу әсәр тәкчә накам ашиғләрин мөһәббәт абидәси дејил, ејни заманда халғ һәјатынын салнамәсидир. Нәри-мановун "Балача роман" адландырдығы "Баһадыр вә Сона" ХІХ әсрин 90-чы илләриндә Зағафгазијада чәрәјан едән һадисәләри әкс етдирир. Бурада ики ашигин - азәрбајчанлы Баһадырла ермәни Сонанын үлви мөһәббәт мәчәрасы фонунда Азәрбајчан халғынын ичтимаи сижәси һәјаты реалистчәсинә тәсвир олунмушдур.

Маарифпәрвәр зијалы кәнчләрин "гәзәл әхлаг вә әтвари" әмәлләри феодал әләминә гаршы гојулмушдур. Романда һәјатын кениш епик лөвһәләрдә тәсвири верилмәсә дә феодал әләминдә га-ранлынын гатылығы, сәтһи вә боғучу үфунти долғун тәсәввүр олунмуш, әсәр зүлмәт сәмада ара-сыра көз гырпан улдузларын армасына, сыхлашмасына, зүлмәт кечәни кәһкәшан кими нура боја-јачағына дәрин инам ојадыр. Бу инамы охучуда Баһадырын, Сонанын, Алексәјин вә Солтанын дүнјакөрүшү вә әмәлләри доғуруп. Маариф-пәрвәр зијалы кәнчләр милләти ағыр вәзијјәтдән чыхармағ, онун тәрәггисинә көмәк етмәк јоллары ахтарырлар. Әсәрдә фанатизм јерлилик вә өзбашыналыг дин һадимләринин муһафизәкарлығы илә әлағәләндирилир, онларын әмәлләри писләнир.

"Баһадыр вә Сона" әсәриндә халғларын бирлији, һәмрә"јлији тәблиғ едилир. Инсанларын бир-бириндән тәфәрригә дүшмәси, он-лар арасында "учурум бир дәрә" јаранмасы Баһадырын гәлбини сыхыр: "Әчәба. Нечә ола биләр ки, бизи "учурум дәрә" ајыра? Әчәба, бу "учурум дәрәләри" биз инсанлар дүзәлдиб дә онларын мөһв етмәкдә бизим ихтијарымызда дејилими? Нә үчүн мән мүсәлман, сиз христиан, гејриси гејһуди вә бүтпәрәст адлансынлар? Нә үчүн бу инсанлар сонрадан дүзәлмиш дүрлү-дүрлү ганунлара ситајиш ет-синләр? Тәбиими? Јох. Тәбии ганун инсанлар үчүн бир кәрәкдир ола.

һәм инсанлар бир нөгтәжә кәрәкдир жүрүш етсинләр. Бу нөгтә исә һүрријјәти-мәһәббәт алаһидир.

Баһадыр фикринчә инсанларын бир-бириндән ајры дүшмәсинә сәбәб "ағылын нагислијидир". Баһадыр "учурум дәрә"ләрин дәрин, кечилмәз олдур-уну дәрк едир, мә"нәви сыхынты кечирир, интиһар етмәклә зәманәжә, зүлмәт сәлтәнәтинә гаршы е"тиразыны билдирир: "А, инсанлары бир-бириндән ајыран, "учурум дәрәләр", мән сизи мөһв етмәк истәјәркән сиз мәни мөһв етдиниз... Фәгәт әмин олунуз сиз ахырда мөһв олачагсыныз".

Чар һакимијјәтинин Загафгазијада милли гырын сijasәти јеритдији бир дөврдә халглар достлуғу, һәмрә"јлији вә милли бәрәбәрлик мотивләринин гәләмә алынмасы бөјүк һүнәр, чәсарәт тәләб едирди.

Н.Нәриманов ағыр шәраитдә белә бир аддым атаркән, һәр шәјдән әввәл Загафгазија халгларыны мә"нән бир-биринә јахынлашдырмағ, әлагәләри мөһкәмләндирмәк, беләликлә үмуми дүшмәнә гаршы биркә мүбаризәжә һазырлашмағ мөгсәди күдүрдү.

Н.Нәриманов "Бир кәндин сәркүзәшти" һекајәсини илк дәфә 1915-чи илин октябрында "Ачығ сөз" гәзетиндә чап етдиришди. һекајәдә јөкдиллијин гүдрәти, авамлырын вә фанатизмин тө"рәтдији фәлакәтләр гејдә алынмышдыр. Бурада ики әләм, ики дүнјәкөрүшү гаршы-гаршыја дајанмышдыр. Бу һекајәдә азәрбајҗан кәндлиләринин һәјәтн, мәшәти, дүшүнчә тәрзи вә мүбаризә јолу барәдә мһәјјән тәсәввүр јаранмышдыр.

Н.Нәриманов "Пир" повестиндә исә Шәрг чәһаләтинә, авамлыға вә дини мөһүмата гаршы чыхыр. Мә"лумдур ки, ХХ әсрин әввәлләриндә дини көрүшләр, көһнә феодал ән"әнәләри мэдәни инкышаф јолунда бухова чеврилмишди.

Н.Вәзиров, Ч.Мәммәдгулузада, Ә.Һагвердијев, М.Ә.Сабир кими көркәмли сәнәткарлар милли мэдәнијјәтин төрөггиси үчүн бөјүк тәһүкә олан дини хурафаты вә руһанилији өз әсарләриндә кәскин тәнгид едирдиләр. Онларын әсас тәнгид һәдәфи олан дин хадимләри, "мүгәддәс очағлар", пирләр, дини мәрәсимләр иди.

"Пир" повестини јазмағда мөгсәд авам күтләләрин "мүгәддәс очағлар", "зијәрәтгәһлар" олан мөһкәм инам вә е"тигадыны сарсытмағ, онларын варлырына һаким кәсилән дини вәһимәни, горхуңу арадан галдырмағ иди. Повестдә јаз"чы зијәрәтгәһлары рәзаләт, сојғунчулуғ вә ријакарлығ јувасы кими ифша едирди.

Н.Нәриманов 1905-ин нојабрында Бақыда олдурған заман "Һүм-мәт"тәшкилатынын көркәмли хадимләриндән бири кими Бақынын нефт мә"дәнләриндә, фабрик вә заводларда мүсәлман фәһләләри арасында ингилаби идејалары јајыр, чаризмин сijasәтинин маһијјәтини баша салыр, һәмны бәјнәлминәл бирлијә чағырды. Онун сijasи митинг вә јырынчағларда чәсарәтли, ајдын вә инамлы чыхышлары фәһләләри ингилаби мүбаризәжә сөвг едирди. Лакин ингилаб оча-ғында, "һадисәләрин давам етдији јердә" фәһләләрә оператив, әмәли көмәк етмәк, онлары дүзгүн истигамәтләндирмәк, беләликлә инги-лаби һәрәкәти кенишләндирмәк үчүн бөјүк мүбаризә мејданы - дөври мәтбуат зәрури иди.

Н.Нәримановун 1906-чы илдә Бақыда олдурған заман либерал-буржуа мәсләкли "Һәјәт" вә "Иршад" гәзәтләри илә әмәкдашлығ етмәси бу чәһәтдән тәәччүб доғурмур.

Мә"лум олдурған кими "Һәјәт" гәзәти либерал-буржуа истига-мәтли күндәлик ичтимаи-сijasи вә әдәби мәтбуат органы иди. 1905-чи илин ијун ајындан 1906-чы илин ахырынадәк фәалијјәти әрзиндә "Һәјәт" мүрәккәб зиддијјәтли бир дөврүн салнамәси олмушдур. Гәзәтдә мүртәчә идејаларын тәблиғинә кениш јер вери-лирди.

Буна бахмајарағ ингилаб туғаньнын ирәли атдығы бир сыра ичтимаи проблемләр, һәјәт һәгигәтләри гәзәтин сәһифәләриндә өзүнә јер тапырды. М.Ә.Сабирин "Бәјнәлминәл" ше"ри, А.Сәһһәтин лирик әсәрләри, Абдулла Сурын, С.М.Гәнизадәнин, Ү.Һачыбајовун, Н.Зәрдабинин, Н.Вәзировун вә б. фәлјетонлары, елми-вә публисист мәғаләләри бу чәһәтдән сәчијјәвидир.

Н.Нәриманов "Һәјәт" гәзәтиндә "Һәр", "Ары бәј" имзасы илә чап етдирији "Һәфтә фәрјады", "Һәрдәнбир" фәлјетонларында вә мәғаләләриндә ичтимаи-сijasи һадисәләрә мүасирләриндән фәрғли оларағ даһа фәал мүнасибәт бәсләјирди. Ејни фикри Н.Нәримановун "Иршад" гәзәти сәһифәләриндә "Һәр" имзасы илә бурахылағ "Чүмә

сөһбәти" фәлјетонлары вә сijasи-публисист мәгаләләри һаггында да дәмәк олар. Лакин "Иршад" гәзети "һәјат"а нисбәтән мütәрәгги идејалары, ејни заманда ингилаби демократизмә, марксист көрүш-ләринин јазылмасына даһа чох мөјл етмишдир.

Бурада Н.Нәриманов, С.М.Әфәндијев кими һүммәтчиләр, Ф.Кө-чәрли, Абдулла Сур, Ф.Ағзада, У.һачыбәјов кими маарифпәрвәр јазычылар мунтәзәм чыхыш едирдиләр.

1906-чы илдә Н.Нәриманов өз публисист мәгаләләриндә Азәр-бајчанын ичтимай-сijasи һәјатыны әмәли олараг дәјишмәјә көмәк едән мütәрәгги идејалары мудафиә етмәклә бәрәбәр, халгын азад-лығыны, тәрәггиси вә сәадәти уғрунда мубаризә апармағы бачаран адамлары бирлијә, иттифага, әлбир олмара чарыырды.

Н.Нәримановун публисист әсәрләринин башлыча мотивләриндән бири дә халглар достлуғу вә бејнәлминәлчилик идејасыдыр. Мә"лүм-дур ки, чаризм Русијада вә онун учгарларында милли ајры-сечкилик сijasәти јеридир, халглар арасында фитнә-фәсад тө"рәтмәклә ин-гилаби һәрәкатын гаршысына алмара чалышды.

Н.Нәриманов "Мүсәлман-ермәни касыб фәгирләринә бир нәчә сөз" адлы мәгаләсиндә Загафгазијада милли ихтилаф тө"рәдән фитнәкар-ларын ријакар сijasәтини ифша едирди. О, бурада "вичдансыз бир синиф" адландырдығы екстремистләрин вә гәрәзли тәблигатчыларын чилдән-чилдә кириб фитнә-фәсад јолу илә халглары бир-биринә дүшмә етмәк чәһдини ачыб-кәстәрир, Азәрбајчан вә ермәни зәһ-мәткешләрини ајыг олмара чарыырды.

Елә бил ки, Н.Нәримановун истәр бәди и әсәрләри, истәрсә дә публисистикасы бу күнләри нәзәрдә тутараг јазылмышдыр.

Н.НӘРИМАНОВУН ИЧТИМАЙ-СИЈАСИ, ЕЛМИ-ПЕДАГОЖИ
ФӘАЛИЈЈӘТИНИН ВӘ БӘДИИ ЈАРАДЫЧЫЛЫҒЫНЫН
КИТАБХАНАЛАРДА ТӘБЛИҒИ.

Мә"лүм олдуру кими бу ил халгмызын бејүк оғлу Н.Нәримановун анадан олмасынын 14 апрел 1870/ 120 илији тамам олур.

Н.Нәриманов бүтүн шуурлу һәјатыны халгмызын мәдәни инки-шафына, республикамызын суверенлијинин бәрғәрар олуб мөһкәмлән-

мәсина сәрф етмиш, өмрүнүн сон дәгигәләринә кими бу амал уғрунда чарпышмышдыр.

Ону да кәстәрмәк ләзымдыр ки, бир методик төвсијјәләрдә Н.Нәриманов һаггында там мә"лүмат вермәк гејри-мүмкүндүр. Белә ки, онун бәди, ичтимай-сijasи вә педагожи фәалијјәти чох кенишдир, рәнкарәнкдир.

Бу мә"нада бүтүн мәдәни-маариф мүәссисәләринин, о чүмлә-дән китабханаларын имканлары даһа кенишдир. Елә бурадача гејд етмәк ләзымдыр ки, халгыны севән, онун кәләчәк инкишафынын гајысына галан һәр бир зијалы, фәһлә Нәриманов ирсини дәрин-дән өјрәнмәлидир. Е"тираф едим ки, "Н.Нәриманов ирсинин өјрәнил-мәси" сөзүнү јазаркән мән өзүм дә бир гәдәр вичдан әзабы чәки-рәм. Онун һәр бир сәтрини, һәр бир мәктубуну, архивини, бәди и јарадычылығыны, хусусилә ичтимай-сijasи фәалијјәтини дәриндән өјрәнмәлијик. Онун чохсәһәли ирси бизим гаһмыза, үрөјимизә јазылмалыдыр. Вә тәндәшлиғын, милли бирлик вә бејнәлминәлчији ашыланмасында ән мүһүм мәлһәмләрдән бири дә Н.Нәриманов ирсидир.

Сәриштәли китабхана ишчиси Н.Нәриманов ирсинин тәблиғини үч истигамәтдә апармалыдыр:

1. Бир партија вә дөвләт хадими кими Н.Нәримановун ичтимай-сijasи фәалијјәтинин тәблиғи;
2. Н.Нәримановун елми-педагожи фәалијјәтинин тәблиғи;
3. Н.Нәримановун бәди и јарадычылығынын тәблиғи;

Китабханаларда "Н.Нәриманов вә Ленин", "Н.Нәриманов вә Шәрг", "Н.Нәриманов В.И.Ленинин силаһдашы вә достудур", "Н.Нәри-манов бир дөвләт хадими кими", "Н.Нәримановун ингилаби фәалиј-јәти", "Н.Нәримановун бејнәлминәлчилик фәалијјәти" вә с., һәмчи-нин "Н.Нәримановун халг маарифинә вә мәдәнијјәтинә мүнәсибәти", "Н.Нәриманов бир һәким кими", "Н.Нәримановун тәрчүмәчилик фәалиј-јәти", "Азәрбајчан маарифчиләри илә Н.Нәримановун әләгәси", "Н.Нәримановун елми-педагожи вә публисистик фәалијјәти" мөвзу-ларында, һәбелә "Н.Нәримановун бәди и јарадычылығын", "Н.Нәрима-новун әсәрләриндә халглар достлуғу", "Н.Нәримановун бәди и јара-дычылығында маарифчилијин тәблиғи", "Тарихи мөвзуларын Н.Нә-риманов јарадычылығында әкси", "Н.Нәриманов јарадычылығында ловғалығын, хунпәсәндлијин ифласы" вә с. мөвзуларда мә"рүзә вә

мүһазирәләр, охучу конференслары, суал-чаваб һечәләри, китаб сәр-
киләри вә с. тәшкил етмәк олдугча әзуридик. Гејд етмәк лаэзмдыр
ки, һәмин тәдбирләрин кеңирилмәсиндә вилајәтин, рајонун, кәндин
мәдәни ичтимаијјәтинин күчүндән бачарыгла истифаде едилмәлидик.
Мәсәлән, Н. Нәримановун бәдии әсәрләринин тәблиғинә дил-әдәбијјат
мүәллимләрини чәлб едириксә, онун сәһијјә фәалијјәти илә бағлы
мәғәзулары рајон вә кәнд һәкимләринә тапшырмағ даһа мәғсәдәујјун-
дур. Н. Нәримановун ичтимаи-сијаси фәалијјәти илә бағлы олан мәв-
зуларын тәблиғиндә вилајәтин, рајонун, кәндин ән савадлы тарих вә
ичтимаијјат мүәллимләриндән, "Билик" чәмијјәтинин тәблиғатчыларын-
дан истифаде едилмәлидик.

Јубилејлә әлағәдар оларағ китабханаларда библиографик әдәбиј-
јат сийаһыларынн вә "Н. Нәриманов" адлы шәхси картотеканын тәртиби
да олдугча әзуридик.

Тәдбирләрин кеңирилмәсинә көмәк мәғсәдилә методик төвсијјәләрә
әдәбијјат сийаһысы да әлава едирик.

Ә С Ә Р Л Ә Р И

Әсәрләри. /Нәриман Нәримановун әдәби јарадычылығы адлы мүғәд-
димә, ред. А. Замановундур. - Б.: Азәрнәшр, 1971. - 240 с.

Сечилмиш әсәрләри. - Б.: Елм, 1973. - 451 с.

Сечилмиш әсәрләри: Драм әсәрләри, роман, повест, һекајәләр,
мәғаләләр, фелјетонлар. - Б.: Азәрнәшр, 1985. - 388 с.

В. И. Ленин әмәк мәһсулдарлығы һағгында. - Б.: Азәрнәшр, 1975. - 92 с.

Ленин вә Шәрг. - Б.: Азәрнәшр, 1970. - 44 с.

Пир: һекајә. - Б.: Кәнчлик, 1969. - 48 с.

Баһадыр вә Сона: Ромән. - Б.: Кәнчлик, 1970. - 69 с.

Мәғаләләр вә нитгләр. - Б.: Азәрнәшр, 1971. - 267 с.

ҺӘЈАТ ВӘ ЈАРАДЫЧЫЛЫҒЫ ҺАҒГЫНДА.

Бајрамов Ф. Нәриман Нәриманов: Библиографик һестәричи. -
Б.: Азәрнәшр, 1972. - 180 с.

Ваһабзаде Б. Гәлбимизин мәһәббәти һағгында поема. /Ваһаб-
заде Б. Садаликда бөјүклик. - Б., 1978. - С. 123-126.

Газијев М. А. В. И. Ленинин шакирди вә силаһдашы. - Б., 1970.

Дубински-Мухадзе И. Нәриманов. - Б.: Јазычы, 1979. - 258 с.

Әзизбәјова П., Мосесова И. М. Аила шәрефи. - Б.: Кәнчлик, 1970. -
50 с.

Әһмәдов Т. Нәриман Нәримановун драматургијасы. - Б.: Елм,
1971. - 273 с.

Әһмәдов Т. Нәриман Нәриманов. - Б.: Ишығ, 1977. - 33 с.

Әһмәдов Т. Нәриман Нәриманов. - Б.: Јазычы, 1982. - 300 с.

Әһмәдов һ. Нәримановун маарифчилик фәалијјәти вә педагожи
фикирләри. - Б.: Елм, 1971.

Әһмәдов һ. Нәримановун педагожи фикирләри. - Б.: Маариф, 1979. -
112 с.

Заманов А. Үрәк чырпынтылары. // Заманов А. Әмәл достлары. -
Б., 1979. - С. 184-193.

Кәримов И. Нәриман Нәриманов вә театр. - Б.: Елм, 1983. - 102 с.

Кечәрли Ф. Нәриман Нәриманов. - Б., 1965.

Мәммәд Ч. Нәриман Нәриманов. // Мәммәд Ч. Мүтәфәккирин
шәхсијјәти. - Б., 1966. - с. 86-115.

Мәммәдли Г. Нәриман Нәриманов: 1870-1925. һәјат вә јарадыч-
лығынын салнамәси. - Б.: Јазычы, 1987. - 356 с.

Мәммәдов И. Нәриман Нәриманов вә ана дили. - Б.: Елм, 1971. - 82 с.

Мәммәдов М. Нәриман Нәримановун публицист услубу. - Б.:
Јазычы, 1985. - 172 с.

Пашајев Н. Нәриман Нәриманов вә Азәрбајҗан мәдәнијјәти. - Б.:
Азәрнәшр, 1986. - 176 с.

Һәсәнзаде Н. Нәриман: Епик-драматик поема. - Б.: Јазычы, 1976. -
196 с.

224256

Жыгылмага берилмиш 9/IV-1990-чы ил Чап верөги I
Сифариш 34 Тираж 120

М.Ф.Ахундов адына Азербайжан Дөвлөт Китабханасы

Ротапринт. Баки, Уагани, 29.

381

9/9; 446

f/55

Министерство Культуры Азербайджанской ССР
Азербайджанская Государственная библиотека им. М. Ф. Ахундова

НАРИМАН НАРИМАНОВ
Методические рекомендации
(На азербайджанском языке)

БАКУ — 1990